

سخن سردبیر

امروزه در حوزه بازشناسی و مطالعات تخصصی نهج البلاغه، شاهد راه اندازی رشته‌های متعدد تا سطح دکتری در حوزه‌های علمیه و نظام دانشگاهی کشور هستیم. همایش‌های علمی، پایان‌نامه‌ها، رساله‌ها، کتاب‌های علمی و مقالات نهج البلاغه پژوهی گواه این واقعیت‌اند. خوشبختانه مجلات علمی ویژه‌ای نیز به پژوهش در نهج البلاغه اختصاص یافته‌اند که از جمله آن‌ها می‌توان به موارد زیر اشاره کرد: فصلنامه علمی پژوهشی «پژوهش‌های نهج البلاغه» (بنیاد بین‌المللی نهج البلاغه)، فصلنامه «پژوهشنامه نهج البلاغه» (دانشگاه بوعلی سینا)، «پژوهش‌نامه علوی» (پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی) و «دراسات حدیثه فی نهج البلاغه» (دانشگاه پیام نور و انجمن علمی مطالعات نهج البلاغه ایران).

به بهانه انتشار دو مقاله درباره صحیفه سجادیه در این شماره از مجله «حدیث حوزه»، شایسته است نگاهی به ظرفیت‌های ادعیه، صحیفه پژوهی و جایگاه دعا در عصر حاضر داشته باشیم.

بخش قابل توجهی از معارف دینی ما در قالب دعا از پیشوایان دینی صادر شده است؛ کمیت و کیفیت این بخش می‌تواند وجه ممتاز مکتب امامیه نسبت به دیگر مذاهب اسلامی باشد. پیامبران الهی بخشی از زندگی خود را به دعا اختصاص می‌دادند. رسول خدا ﷺ نیز همواره اهل دعا بود و حتی در میدان نبرد از آن غافل نمی‌شد. امیرالمؤمنین ﷺ می‌فرمودند: «أَحَبُّ الْأَعْمَالِ إِلَى اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ فِي الْأَرْضِ الدُّعَاءُ وَأَفْضَلُ الْعِبَادَةِ الْعَفَافُ»^۱ و امام صادق ﷺ ایشان را مردی اهل دعا معرفی می‌کردند: «كَانَ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ عَ رَجُلًا دَعَاءً»^۲.

این سیره ستودنی نبوی و علوی، روش آشکار و پنهان تمامی امامان شیعه بود؛ به گونه‌ای که بیشترین ادعیه از امام صادق ﷺ، بهترین کتاب دعا از امام سجاده ﷺ و دعا‌های بی‌شمار از دیگر معصومان، امروز زینت‌بخش تراث معارفی امامیه است. در گزارش‌های تاریخی نیز آمده است که ائمه اطهار ﷺ در تمام فراز و نشیب‌های زندگی، سخن خود را در قالب دعا بیان می‌کردند. حتی زمانی که مأمون، خلیفه عباسی، امام رضا ﷺ را به اجبار به ولایت‌عهدی منصوب کرد و با وجود انکارهای پیوسته امام، ایشان را به قتل تهدید نمود، امام اعتراض خود را در قالب فقراتی از دعا چنین بیان فرمودند:

«بار خدایا، تو مرا از آن‌که با دست خود، خویشتن را به نابودی اندازم، نهی فرمودی، و من مجبور و ناچار شدم؛ چراکه اگر جانشینی عبدالله مأمون را نمی‌پذیرفتم، از جانب او در آستانه کشته شدن قرار می‌گرفتم. من نیز همانند یوسف و دانیال مجبور و ناچار شدم؛ زیرا هر یک از آن دو نیز از جانب طاغوت

۱. الکافی، ج ۲، ص ۴۶۷، ح ۸.

۲. همان، ص ۴۶۸، ح ۸.

زمان خود عهده‌دار ولایت شدند. پروردگارا، هیچ حکومتی جز حکومت تو نیست، و من هیچ ولایتی جز از جانب تو ندارم. پس مرا در برپاداشتن دینت و زنده کردن سنت پیامبرت محمد ﷺ، موفق بدار که تو به‌راستی صاحب اختیار و یاری‌گر هستی».^۱

توجه ویژه امامان به دعا سبب شده بود که اصحاب نیز همواره در پی گردآوری و نشر ادعیه باشند. به‌عنوان نمونه، دعای معروف سحر که از ادعیه امام باقر ﷺ است، همواره مورد توجه مؤمنان بوده و اصحاب امام رضا ﷺ نیز به‌صورت مکتوب از ایشان درخواست کردند تا آن را برایشان قلمی کند و امام نیز پذیرفت.^۲ حتی اصحاب ائمه در نگارش ادعیه مترصد فرصت بودند؛ نه تنها کمیل در سده اول هجری دعای خضر را با املاي امام علی ﷺ نوشت، بلکه در سده دوم نیز شماری از اصحاب، هرگاه می‌دیدند امامان دعایی را می‌خوانند، در همان مجلس آن را می‌نوشتند. دعای جوشن صغیر نمونه‌ای از این تلاش‌هاست.^۳ این اهتمام تا دوران غیبت صغری نیز ادامه داشت. به‌نظر می‌رسد نواب اربعه از ظرفیت دعا برای حفظ باورهای شیعی و خط فکری امامیه در این دوره بهره‌فراوان بردند و توانستند شیعه را از یکی از مهم‌ترین چالش‌ها به بهترین شیوه عبور داده و ارتقای اندیشه فرهنگی آنان را تضمین کنند.

شایان ذکر است که شماری از پژوهشگران با بررسی ۹۱ منبع، به سیر مقالات صحیفه‌پژوهی پرداخته‌اند. اگرچه روند کلی تولید علمی در این حوزه رو به رشد بوده، اما آمار نگارش‌های علمی صحیفه‌پژوهان وضعیت مطلوبی ندارد.^۴ همچنین تنها مجله تخصصی دعا که این قلم می‌شناسد، دوفصلنامه علمی «دعای‌پژوهی» (دانشگاه بوعلی سینا و کانون دعای‌پژوهی صادقین) است.

بیان این نمونه‌ها و دغدغه‌ها با هدف تأکید بر این نکته است که توجه و اهتمام به دعای‌پژوهی و صحیفه‌پژوهی، حلقه‌ای مفقوده در مطالعات دینی امروز است. اگرچه شماری از اندیشمندان و عرفان‌پژوهان به آن پرداخته و تلاش‌های سترگی را به منصه ظهور رسانده‌اند، اما شایسته است فراتر از وضعیت موجود به آن توجه شود. پیشنهاد می‌شود ارباب اندیشه با انتشار مجلات علمی متعدد در سطوح مختلف، راه‌اندازی رشته‌های گوناگون تا سطح دکتری در حوزه و دانشگاه، تصحیح متون ادعیه و زیارات، آسیب‌شناسی برخی از کتب ادعیه و برپایی نشست‌ها و همایش‌های علمی، به ترویج هرچه بیشتر این بخش از معارف الهی اقدام نمایند.

مهدی غلامعلی

۱. عیون اخبار الرضا، ج ۱، ص ۱۹، ح ۱.

۲. إقبال الأعمال، ج ۱، ص ۱۷۵.

۳. مهج الدعوات و منهج العبادات، ص ۲۲۰.

۴. صحیفه سجادیه در آیین پژوهش‌ها، مجله علوم حدیث، دوره ۲۹، شماره ۱۱۲.